

Η σημασία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής για την ταυτότητα και την ανάπτυξη ενός τόπου

Καίτη Δημητσάντου – Κρεμέζη, Δρ. Αρχιτέκτων, ομότιμη καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Ο τίτλος της εισήγησής μου έχει ένα λάθος (φυσιογνωμία = ταυτότητα), εκφράζει το **αυτονόητο** και δεν ανταποκρίνεται ακριβώς το περιεχόμενό της. Καθ' οδόν μπήκα στον πειρασμό να συμπεριλάβω και άλλες παραμέτρους, γνωστά ή λιγότερο γνωστά **δεδομένα** ενώ δεν θα αποφύγω να εκθέσω και κάποιες **ουτοπικές σκέψεις**. Επιπλέον η όλη εισήγηση έχει εισαγωγικό χαρακτήρα για τις επόμενες. Δηλαδή περιμένει από αυτές να ανασκευάσουν ή να συμπληρώσουν τα κενά και κυρίως να θέσουν πιο καθαρά το θέμα της ένταξης νέου κτίσματος σε παραδοσιακό οικιστικό περιβάλλον, το οποίο θέμα ανέπτυξα στην ημερίδα της Αθήνας.

1. Το Αυτονόητο:

είναι η διαπίστωση πως η ποιότητα του **αρχιτεκτονικού χαρακτήρα** ενός τόπου, η εικόνα του, συναρτάται άμεσα με την **ανάπτυξή** του. Η αξία των παραδοσιακών οικισμών και γενικά των ιστορικών τόπων, που γίνονται πόλοι έλξης τουρισμού εξαιτίας των αρχιτεκτονικών τους χαρακτηριστικών, είναι δεδομένη, σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα παραδείγματα πασίγνωστα. Ποιος δε το γνωρίζει άραγε πως ένας τόπος με αξιόλογη αρχιτεκτονική υπόσταση, έχει, εξ αυτού, το πλεονέκτημα να μαγνητίζει δραστηριότητες όπως π.χ ο τουρισμός, ένας αναντίρρητος, πολυπρόσωπος αλλά και αμφίσημος μοχλός ανάπτυξης.

2. Τα δεδομένα:

Είναι γνωστό ότι πολλοί παραδοσιακοί οικισμοί της χώρας μας διαθέτουν ακόμα ανεπανάληπτες αρχιτεκτονικές ποιότητες και μοναδικής ατμόσφαιρας χώρους, σε αντίθεση με το σύγχρονο κτιστό περιβάλλον που επικρίνεται για την έλλειψη ποιοτικών χαρακτηριστικών. Αντίθετα, στα ποιοτικά χαρακτηριστικά ενός παραδοσιακού οικισμού ή ιστορικού κέντρου, πρωταγωνιστικό ρόλο έχουν οι αρχιτεκτονικές μορφές που κυριαρχούν. Αποτελούν τους βασικούς παράγοντες ομοιογένειας και συνοχής του χώρου καθώς εμφανίζονται ως παραλλαγές στο ίδιο πνεύμα, ενώ αποτελούν επίσης αξιολογικά στοιχεία για την ποιότητα που επικρατεί και καθοριστικά για την ταυτότητά του χώρου, τον **ιδιαιτέρο** αρχιτεκτονικό του χαρακτήρα –το βασικό πλεονέκτημα του. Αυτά τα χαρακτηριστικά οφείλουμε να προασπίσουμε προκειμένου να διατηρηθούν οι αξιόλογες αρχιτεκτονικές οικισμοί και να παραμείνουν διδακτικοί για την εξελικτική πορεία της τεχνικής, της τέχνης, της οικονομίας των μέσων, της οικολογικής σκέψης καθώς και καταφύγια αισθητικής απόλαυσης για τις επόμενες γενιές.

3. *Η ουτοπία:*

Λόγω των συνθηκών που αντιμετωπίζουμε σήμερα και με αβέβαιο το αύριο, μοιάζει ουτοπικό, να υποστηρίζει κάποιος, απευθυνόμενος στους μελλοντικούς αποδέκτες, κληρονόμους και διαχειριστές των πολιτιστικών αγαθών που μας κληροδότησαν οι προπάτορες μας, την εφαρμογή ενός κώδικα καλής συμπεριφοράς απέναντι στο δομημένο περιβάλλον που διασώζει παραδοσιακές- ιστορικές- δομές, μορφές και μνήμες. Οι παραινέσεις για ορθολογιστική διαχείριση των αγαθών αυτών, έχουν ως αντίλογο κυρίως τις προτεραιότητες για άμεση επίλυση βιοτικών και άλλων αναγκών. Ποιος θα νοιαστεί αν θα διατηρηθούν ή όχι οι παραδοσιακοί μας οικισμοί όταν καταρρέουν οικονομικές και κοινωνικές δομές;

Στο σύντομο διάστημα που έχω στη διάθεσή μου θα προσπαθήσω να δώσω περισσότερες πληροφορίες για το αυτονόητο, κάποιες προεκτάσεις στα δεδομένα και να υποστηρίξω όσο μπορώ την ουτοπία.

Αυτονόητο

Οι περισσότεροι, αν όχι όλοι, χρόνια τώρα –τουλάχιστον από το '80 και μετά – ακούμε, διαβάζουμε κι άλλοι γράφουν ή μιλάνε δημόσια για την πολιτιστική μας κληρονομιά και ειδικά για την αρχιτεκτονική παράδοση, για την ανάγκη να διαφυλαχθεί και να διατηρηθεί. Χιλιοειπωμένα αλλά τελικά ανεπαρκή, μια και η εφαρμογή των λόγων και προσπαθειών για διατήρηση σκοντάφτει σε σκοπέλους κατά κύριο λόγο οικονομικού χαρακτήρα, όπως το **ατομικό συμφέρον** - ή πολιτιστικού και κοινωνικού, όπως οι αρνητικές νοοτροπίες και συμπεριφορές απέναντι στο κοινό καλό, όταν αυτό δεν βολεύει ή δεν είναι κατανοητό. Εκτός από τις εξαιρέσεις που επιβεβαιώνουν τον κανόνα, ο καθένας ως ιδιώτης το «δέον γενέσθαι» της διατήρησης το βλέπει υποκειμενικά, με βάση το δικό του μικροσυμφέρον και στη πράξη συνειδητά αυθαιρετεί, γίνεται πρόξενος της αλλοίωσης ή και της καταστροφής αυτού που δημόσια υπερασπίζεται.

Θα τολμούσα να συγκρίνω και την εμμονή πολλών αρχιτεκτόνων στην αδέσμευτη από όρους δημιουργία, ως μια υπεράσπιση του ατομικού τους συμφέροντος (όχι οικονομικού), με αντίστοιχες συνέπειες με αυτές που έχει και η παραπάνω στάση του ιδιώτη.

Και στις δύο περιπτώσεις αφενός καταστρατηγείται η έννοια του κοινού συμφέροντος, όπου στοχεύει και απευθύνεται η διατήρηση της αρχιτεκτονικής μας παράδοσης, αφετέρου τίθενται επιτακτικά τα θέματα της αποδοχής και της εφαρμογής των αρχών και πιο συγκεκριμένα των όρων διατήρησης.

Σήμερα πια, έπειτα από τις ατομικές και συλλογικές μακροχρόνιες προσπάθειες για την ανάδειξη της ουσίας και της σημασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, τις αμέτρητες σελίδες βιβλίων και άρθρων που υποστήριξαν ή υπερασπίστηκαν τις προσπάθειες, ζούμε την καρποφορία των προσπαθειών μας. Τα τελευταία χρόνια η αρχιτεκτονική παράδοση επανεκτιμήθηκε, και σε πολλές περιπτώσεις αναδείχτηκε και έγινε κατανοητή η σημασία της. Βοήθησαν σε αυτό οι «ξένοι» για τον κάθε τόπο, έλληνες και αλλοδαποί «έποικοι» των διακοπών κυρίως, που ερωτεύτηκαν τους τόπους, εκτίμησαν την ανεπανάληπτη ατμόσφαιρα, σεβάστηκαν την αρχιτεκτονική τους και της συμπεριφέρθηκαν υποδειγματικά. Οι παρεμβάσεις τους αφύπνισαν τους ντόπιους που

είδαν με άλλο μάτι την απαξιωμένη τους περιουσία. Όμως ο ρομαντισμός της επιστροφής στις ποιότητες και τις αξίες του παραδοσιακά δομημένου χώρου που συνετέλεσε στην αναβίωση των οικισμών, διαμόρφωσε το έδαφος για την σπέκουλα και το άμεσο οικονομικό όφελος, την έφοδο του κατασκευαστή «νεοπαραδοσιακών» ή των εύκολων τυποποιημένων λύσεων πασπαρτού.

Οι γρίνιες για την ανεπάρκεια των διοικητικών και θεσμικών φορέων να προασπίσουν την ανεκτίμητη κληρονομιά μας είναι γνωστές και εν πολλοίς δικαιολογημένες. Αλλά κι όταν γίνονται οι απαραίτητες ενέργειες και προτείνονται κανόνες, οι περισσότεροι από εμάς, από κοινού ιδιοκτήτες και αρχιτέκτονες, τα μπλοκάρουμε ή και τα πολεμάμε καθώς βλέπουμε μόνο αρνητικά τις απαραίτητες δεσμεύσεις, οι μεν διότι η γη ή το ακίνητο δεν αξιοποιούνται όσο θα θέλαμε, οι δε γιατί δεσμεύουν τα δημιουργικά μας χέρια! (Βλέπε την πρόσφατη «εξέγερση» ΣΑΔΑΣ, ΕΜΠ). Εντούτοις σε παραδοσιακά δομημένους τόπους, ιδιαίτερα σε αυτούς που δεν πρόλαβαν να προστατευτούν με διατάγματα, η ελευθερία στην έκφραση κάποιων αρχιτεκτόνων αλλά και κατασκευαστών, καθώς οδηγείται κυρίως από καταναλωτικά πρότυπα, συχνά οδηγεί σε κιτς παρεκτροπές ή έργα μιας φορμαλιστικής και αυτοαναφορικής αρχιτεκτονικής παραγωγής, που με υπεροψία αγνοεί το τι συμβαίνει γύρω της¹.

Το πλαίσιο προστασίας

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά προστατεύεται θεσμικά από τις διεθνείς Συμβάσεις σε άρθρα των οποίων βασίστηκε ο ελληνικός ΝΟΚ (Νέος Οικοδομικός Κανονισμός). Στο άρθρο 6 του Ν.4067/2012, για το περιεχόμενο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς υιοθετείται ο ορισμός που περιέχεται στις Συμβάσεις της UNESCO (Παρίσι 1972) και της Γρανάδας (1992) για την προστασία της Αρχιτεκτονικής και Φυσικής Κληρονομιάς. Είναι ενδιαφέρον - για τη θεματολογία και τους σκοπούς της ημερίδας - να αναφερθεί ότι στη Σύμβαση της UNESCO άρθρο 1, «ομάδες κτηρίων μεμονωμένων ή ενοτήτων (οικισμών) λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της **ομοιογένειάς** τους ή της θέσεως τους, έχουν **παγκόσμιαον αξίαν** από απόψεως της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης». Επίσης στο Ν.2039/1992, με τον οποίο κυρώνεται η Σύμβαση για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης, καθορίζεται ότι, τα Αρχιτεκτονικά σύνολα που θεωρούνται κληρονομιά υπό προστασία είναι τα **«ομοιογενή** σύνολα αστικών ή αγροτικών κατασκευών, σημαντικών λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, κοινωνικού, επιστημονικού ή τεχνικού ενδιαφέροντός τους, συναφή μεταξύ τους ώστε να σχηματίζουν ενότητες που να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά».

Την **ομοιογένεια** του οικιστικού συνόλου λοιπόν οφείλουμε να διατηρήσουμε. Δηλαδή να σεβαστούμε τους όρους που την εξασφαλίζουν, να προσθέσουμε μορφές που εμπλουτίζουν σε ποιότητα το σύνολο αλλά δεν τραυματίζουν το βασικό του πλεονέ-

---

¹ Απέναντι στη νέα αρχιτεκτονική βρίσκονται οι θεσμικοί «θεματοφύλακες» της παραδοσιακής, ειδικοί ή σχεδόν ειδικοί, και στελεχώνουν τις επιτροπές που ελέγχουν την ορθότητα των έργων. Το θέμα του συγκεκριμένου ελεγκτικού μηχανισμού είναι πολυεπίπεδο και δυσεπίλυτο.

κτημα- την ομοιογενή σύνθεσή του. Κάθε προσπάθεια κρατική ή ιδιωτική – θα πρέπει να έχει πρωτεύοντα στόχο να διατηρηθεί ο τοπικός **αρχιτεκτονικός χαρακτήρας** και η **ομοιογένειά** του και αυτός να κατευθύνει την σύνταξη και την εφαρμογή των όρων και των κανόνων νέας δόμησης.

Οι προστατευτικές διατάξεις και οι όροι δόμησης με γενικό χαρακτήρα δεν εξασφαλίζουν την προστασία της αρχιτεκτονικής των οικισμών. (Εκεί σκόπευαν οι προσφάτως εξαγγελθέντες μορφολογικοί κανόνες δόμησης που ξεσήκωσαν πλήθος δικαίων και αδίκων αντιδράσεων).

Θα μου πείτε, είναι υπερβολικό, σχολαστικό, να ζητάμε σεβασμό στην τοπική αρχιτεκτονική ιδιαιτερότητα, όταν όλες οι Κυκλάδες έχουν παρεμφερή αρχιτεκτονική, χωρίς σοβαρές διαφορές από νησί σε νησί, μια συνέπεια της ίδιας γεωγραφικής υπόστασης και του κοινού πανάρχαιου πολιτισμού τους. Όμως σε κάθε νησί διαφορετικές συνθήκες επιδράσανε στην οικονομία και στον τρόπο ζωής, και καθόρισαν τη φυσιογνωμία του. Ο νεότερος, ο «παραδοσιακός» κυκλαδίτικος πολιτισμός, η συλλογική αυτή έκφραση κοινωνικών και τεχνικών παραδόσεων, επηρεάστηκε, αλλού σε μικρότερο αλλού σε μεγαλύτερο βαθμό, από συνήθειες και νοοτροπίες των Ενετών που διαφεντεύανε τα νησιά για μεγάλο χρονικό διάστημα αλλά και από τον βαθμό εξωστρέφειας κάθε νησιού.

Η Νάξος, το μεγαλύτερο και πιο εύφορο νησί των Κυκλάδων, αποτέλεσε διακεκριμένη πολιτισμική και οικονομική εστία με περιόδους ιδιαίτερης ακμής (κέντρο του Κυκλαδικού πολιτισμού κατά την προϊστορία και, έδρα του Δουκάτου του Αρχιεπελάγου στη μεσαιωνική περίοδο). Η Σαντορίνη ή η Άνδρος χαρακτηρίζονταν από τη ναυτική παράδοση συνδυασμένη με ευημερία, φανερή στη απλή κατοικία ή την αρχοντική - τον πύργο. Η Σέριφος από τη «βιομηχανική κληρονομιά» τις στοές εξόρυξης, τις σκάλες φορτοεκφόρτωσης, τις οργανωμένες εγκαταστάσεις εργατών και με κατοίκους εργάτες ή αμπελοκαλλιεργητές που έμειναν μακριά από τη θάλασσα σε σπίτια μικρά, πολλά μονόχωρα με χαμηλό πατάρι στο βάθος για τον ύπνο, μια πεζούλα για καθιστικό, ένα φουρνάκι, δύο τρεις θυρίδες (εσοχές στους τοίχους) και στοιχειώδη ανοίγματα, επιβεβαίωση του «σπίτι όσο χωρείς, χωράφι όσο μπορείς». Αντίθετα, στη Σίφνο, τη Μήλο, ή τη Νάξο, που έχουν κι αυτές υπέδαφος πλούσιο σε ορυκτά αλλά περισσότερες παραγωγικές πηγές και εμπορικές σχέσεις, αλλά και στη Τήνο ή τη Σίκινο για άλλους λόγους, υπήρχαν και σπίτια μεγαλύτερα και συνθετότερα, αρχοντικά σπίτια, με τις ευρύχωρες σάλες για να στεγάσουν τα γλέντια ενός ευπορότερου πληθυσμού ο οποίος απολάμβανε έναν αντίστοιχης ποιότητας δημόσιο χώρο.

Στις διαφοροποιήσεις από νησί σε νησί συντελούσε και η κατασκευή. Οι τοιχοποιίες στη Τήνο κτίζονταν με γκρίζα σχιστόπλακα, άσπρη μαρμαρόπετρα στη Πάρο, μαύρη ηφαιστιογενή πέτρα στη Σαντορίνη. Το ίδιο και οι ξερολιθιές που συγκρατούσαν το καλλιεργήσιμο έδαφος με διαφορετικό κατά τόπους κτίσιμο αλλά και ονομασία. Αλλού τις λένε «όχθες», αλλού «βραγιές», αλλού «πεζούλες».

Η νέα αρχιτεκτονική πρακτική, καθώς δεν νοιάζεται για τον τοπικό χαρακτήρα, ισοπέδωσε τις χαρακτηριστικές διαφορές μεταξύ των νησιών².

² Ποιος διαθέτει χρόνο να προσέξει ότι στις καστροπολιτείες τα σπίτια έχουν στενή πρόσοψη (στενομέτωπα μακρινάρια) καθώς εφραπτόμενα στη σειρά διαμόρφωναν την περίμετρο του

Με τη χρήση αρχιτεκτονικών μορφών που επαναλαμβάνονται ίδιες ή παρεμφερείς σε όλα τα νησιά, εξομοιώνονται οι οικισμοί. Σταδιακά, εξαφανίζεται το ξεχωριστό παραδοσιακό πρόσωπο κάθε νησιού, η τοπική αρχιτεκτονική του ταυτότητα.

Η μεγαλύτερη βλάβη συμβαίνει στη μορφή του συνόλου. Διότι, οι μικροί πυκνοκτισμένοι, οικισμοί των Κυκλάδων, με την απaráμιλλη ένταξη τους στο φυσικό περιβάλλον, συνεκτικοί, ομοιογενείς αλλά με ανεξάντλητη ποικιλία των μορφών που χάριζε ο αυτοσχεδιασμός και η αδιαφορία για την ακρίβεια και με έντονη γραφικότητα – όσα απειλούνται από τη νέα δόμηση- κερδίζουν τις εντυπώσεις ως εικόνες συνόλων, όπου η μονάδα κατοικίας δύσκολα ξεχωρίζει. Γι' αυτό και η διατήρησή τους δεν εξασφαλίζεται μόνο από τη διατήρηση του χαρακτήρα των επιμέρους μορφών, αλλά από τη διατήρηση της μορφής του συνόλου που για τους περισσότερους οικισμούς έχουν πια χαθεί. Οι οικισμοί έχασαν τα όριά τους και την διάκριση μεταξύ του συμπαγούς οικιστικού συνόλου και της περιβάλλουσας υπαίθρου.

Καθώς τα πράγματα έχουν πάρει το δρόμο τους, όλο και πιο ουτοπικό ακούγεται το να ζητάμε να διατηρηθεί αυτή η αισθητική που χαρακτήριζε τους οικισμούς. Δεν είναι όμως, καθώς η απώλεια της κοστίζει κοινωνικά και οικονομικά. Διότι μεταξύ των κατοίκων και της κληρονομιάς που διαθέτει ο τόπος τους - υλική και άυλη, φυσικό ή και αρχιτεκτονικά αξιόλογο περιβάλλον - υπάρχει **διασύνδεση και σχέση αμφίδρομη: η κληρονομιά υποστηρίζει την ταυτότητα του τόπου**, την κοινωνική και, σε πολλές περιπτώσεις, την οικονομική υπόσταση των κατοίκων του ενώ η προστασία της κληρονομιάς διευκολύνεται από τη συνειδητοποίηση των κατοίκων για την αξία της και την ανάγκη να προστατευτεί. Είναι συμφέρον των κατοίκων που συνυπάρχουν με πολιτιστικά αγαθά, να διεκδικούν, να απαιτούν και να συμμετέχουν στην προστασία των αγαθών αυτών³.

Η αναπτυξιακή διάσταση

Το κτισμένο περιβάλλον με ιστορική και πολιτιστική αξία, προσελκύει το ενδιαφέρον για την επίσκεψή του. Εφόσον είναι λειτουργικό για την τοπική κοινωνία, τα στοιχεία της προσέλκυσης επισκεπτών μπορεί να αξιοποιηθούν ως ένας εν δυνάμει αναπτυξιακός πόρος, συμβάλλοντας θετικά στην ανάπτυξη και ευημερία της κοινότητας.

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη του Παγκόσμιου Συμποσίου του ICOMOS στο Μεξικό το 1982 με γενικό θέμα την «Αναβίωση μικρών οικισμών», που «συνιστούν θύλακες τρόπων ζωής που μαρτυρούν τον πολιτισμό μας, διατηρούν (την αρχιτεκτονική κληρονομιά τους), την κατάλληλη κλίμακα και αντανακλούν τις σχέσεις της κοινότητας εξασφαλίζοντας **ταυτότητα** στους κατοίκους... η διατήρησή τους είναι ηθική υποχρέωση και ευθύνη της κυβέρνησης, ενώ οι σχετικές ενέργειες πρέπει να έχουν στόχο την ευμάρεια των κοινοτήτων και να πραγματοποιηθούν σε στενή σχέση με την τοπική παράδο-

---

κάστρου, αντίθετα έξω από τα κάστρα είναι πιο διαδεδομένα αυτά με την πλατιά όψη σε σχέση με το βάθος (πλατυμέτωπα) και πλεονάζουν στην Άνδρο, τη Σύρο, τη Σχοινούσα, τη Τζιά, τη Μήλο, ενώ στη Σέριφο και αλλού το πλατυμέτωπο σπίτι έχει είσοδο στη στενή πλευρά.

³ Στη συνθήκη αυτή ήδη στηρίζονται πρωτοβουλίες βασισμένες στην **κοινωνία των πολιτών**.

ση». Αυτά προϋποθέτουν την επίγνωση, από τους πολίτες όσο και τους θεσμικούς ή άλλους παράγοντες που αναλαμβάνουν την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, του σημαντικού ρόλου που αυτή διαδραματίζει για τη σύγχρονη ζωή και το μέλλον ενός τόπου, καθώς είναι βασικό **εργαλείο για την ανάπτυξή** του. Ειδικότερα, η προστασία και ανάδειξή του αποθέματος της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενός οικισμού, μέσα από στοχευόμενες δράσεις και σχεδιασμό, μπορούν να στηρίξουν την ανάπτυξή του αυτή⁴.

Το δημόσιο αγαθό της πολιτιστικής κληρονομιάς συνδέεται λοιπόν άμεσα με τον **τουρισμό**, τον πιο σημαντικό από τους παράγοντες μεταμόρφωσης του χώρου. Η δυναμική του τον καθιστά έναν από τους βασικούς μοχλούς ανάπτυξης και μια οικονομική δύναμη που προσφέρει σημαντικά κίνητρα και μέσα για να φροντίσουμε και να διατηρήσουμε την κληρονομιά και τις παραδόσεις μας. Η άποψη των πολλών είναι ότι, **τα οφέλη** που μπορεί να παρέχει ο πολιτιστικός πλούτος έρχονται κυρίως από τον **τουρισμό**. Όμως η ανάπτυξη που υλοποιείται μέσω του τουρισμού έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ανεκτίμητη κληρονομιά. Αν αφηθεί ανεξέλεγκτος, και τη δυναμική του προσδιορίζουν μόνο τα κερδοφόρα κίνητρα, τότε έχασε άμεσα ο τόπος και μακροχρόνια οι κάτοικοί του. Κέρδισαν πολύ λίγοι και έχασε η κοινότητα καθώς και όλοι οι κάτοικοι της χώρας...

Η τουριστική αξιοποίηση των τόπων με κληρονομιά χρειάζεται όρια και περιορισμούς⁵ για να αποφευχθεί η αλόγιστη παραχώρηση του κτισμένου και φυσικού περιβάλλοντος και των αγαθών του πολιτισμού για τουριστική χρήση. Η κληρονομιά είναι **πόρος μη ανανεώσιμος**. Ο κίνδυνος της άστοχης, βραχυπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης που προσφέρει ο κακά σχεδιασμένος τουρισμός μπορεί να αποφευχθεί αν βούλεται η πολιτεία. Που γενικώς δεν βούλεται⁶ αλλά και όταν γίνεται εξαίρεση στον κανόνα δεν υποστηρίζεται η όποια καλή πρόθεσή της.

Στο πλαίσιο αναζήτησης αναπτυξιακών δυναμικών, σχετικές μελέτες εξετάζουν τις δυνατότητες συγκεκριμένων περιοχών να υποστηρίξουν «εναλλακτικές» μορφές τουρισμού – πολιτιστικός, συνεδριακός, θρησκευτικός, φυσιολατρικός, αγροτουρισμός κ.λπ. που θεωρείται ότι εξισορροπούν τις αντίρροπες δυνάμεις μεταξύ τουρισμού και τόπων με ευαίσθητη κληρονομιά, καθώς προδιαγράφονται με φιλικές προς το περιβάλλον δράσεις. Ένας παραδοσιακός οικισμός, ως σύνολο, ή μεμονωμένα ακόμα και εγκαταλελειμμένα κτίσματα της αρχιτεκτονικής παράδοσης μπορούν να μετατραπούν σε αξιόλογα σημεία ενδιαφέροντος μιας πολιτιστικής διαδρομής, να προστατευθούν και να αναδειχθούν, συμβάλλοντας ταυτόχρονα, σε μία ήπιας μορφής τουριστική ανάπτυξη.

⁴ τα πρόσφατα τοπικά αναπτυξιακά προγράμματα βασίζονται στα πολιτιστικά αγαθά του τόπου.

⁵ Είναι σημαντικό, κατά τον σχεδιασμό ή την αξιολόγηση κάθε επέμβασης ή σχετικής μελέτης, να υπολογίζεται η **χωρητικότητα** του πολιτιστικού τόπου και κυρίως να προβλέπονται οι πιθανές **επιπτώσεις** σ' αυτόν.

⁶ Το 2011 το πολυνομοσχέδιο του Υπουργείου Υποδομών, επέτρεπε τη δημιουργία μεγάλων τουριστικών εγκαταστάσεων ακόμα και σε βραχονησίδες. Ακυρώθηκε χάρη στην εγγήγορη και της ΕΛΕΤ.

Η βιώσιμη (αειφόρος) ανάπτυξη έχει περιεχόμενο ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα, καθώς στοχεύει όχι μόνο στη βιωσιμότητα του φυσικού και κτισμένου περιβάλλοντος, αλλά και στην ικανοποίηση των οικονομικών και κοινωνικών αναγκών μιας κοινότητας.

Κατά τις διεθνείς Συμβάσεις, που κάποιες ενσωματώθηκαν στο νομοθετικό πλαίσιο της χώρας μας, μεταξύ των ουσιαστικών στόχων του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού περιλαμβάνεται και η εξασφάλιση της **βιωσιμότητάς των** πολιτιστικών αγαθών. Η συντήρηση, αναβίωση και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς καθίσταται πρωτεύον στοιχείο της πολιτιστικής, περιβαλλοντικής και χωροταξικής πολιτικής. Δηλαδή κάποιιο όροι των Συμβάσεων υπαγορεύουν έναν κώδικα καλής συμπεριφοράς απέναντι στο περιβάλλον και τα αγαθά. Η εφαρμογή τους επαφίεται στην καλλιέργειά μας, στην συνειδητοποίηση της αξίας της κληρονομιάς μας και της σημασίας της για τη σύγχρονη ζωή, την κοινωνική και οικονομική μας ανάπτυξη.

Συνοψίζοντας

Η αυθεντική αρχιτεκτονική μας παράδοση βρίσκεται σε θραύσματα, σκόρπιες εικόνες, συμβολικούς τόπους όπως οι παραδοσιακοί οικισμοί, και μας μαθαίνει ότι η τάξη – η μοναδικής αισθητικής ρύθμιση του χώρου και της κάθε μονάδος, είναι καρπός αγώνα που δεν είχε τη βιασύνη για σύμβουλο. Η εξέλιξή της ήταν «αργή» συγκριτικά με τους σύγχρονους ρυθμούς εξέλιξης της αρχιτεκτονικής. Ωστόσο δεν ήταν στατική. Την χαρακτήριζε η δυναμική εξέλιξη των μορφών της καθώς εναρμονιζόταν με τις πραγματικές ανάγκες των κατοίκων και ενσωμάτωνε τις, προσαρμοσμένες στα δικά της μέτρα, τεχνικές βελτιώσεις με αυτοσχεδιασμούς και αδιαφορία για την ακρίβεια.

Την ανακαλύψαμε την δεκαετία του 1960, την εποχή της αθωότητας, τότε που ανακαλύψαμε και τα νησιά, πολλά έρημα, πρώην τόποι εξορίας, με κατοίκους που είχαν μεταναστεύσει, με ελλείψεις βασικών αγαθών, χωρίς λιμάνια - την αποβίβαση εξυπηρετούσαν βάρκες. Την επόμενη δεκαετία του '70 έγιναν πόστερ του ΕΟΤ, μαγνήτες για διεθνείς πλούσιους και νέους της αστικής τάξης. Το '80 έμεναν κάποια από αυτά ανέγγιχτα, τα περισσότερα συνδέθηκαν με τις διακοπές και σε αυτά, η σχεδόν ανεξέλεγκτη δόμηση, και το σύνολο των επεμβάσεων άλλαζαν σταδιακά την αρχιτεκτονική τους φυσιογνωμία. Το '90 στεγαστικά και καταναλωτικά δάνεια τα «βούλιαξαν» από τον δυσανάλογο, για τη χωρητικότητα των μικρών νησιών, μαζικό τουρισμό και αλλοιώθηκαν από τις σπαρμένες ολούθε μεζονέτες και τα τουριστικά καταλύματα. Οι οικισμοί ξεχείλωσαν. Ανακαλύφθηκαν απομακρυσμένες δυσπρόσιτες παρθένες παραλίες και με κόλπα διάφορα διακορεύτηκαν από επιτήδειους ιδιοκτήτες και εργολάβους. Ήρθαν στα νησιά διαφορετικοί άνθρωποι, αλλιώτικοι, συγκροτημένοι με άλλους κώδικες και υλικά, επηρεάζοντας την αισθητική, τα κριτήρια, τον ψυχισμό της τοπικής κοινότητας. Σε όλη την πορεία δεν έλειψαν οι μελέτες και μέτρα σωτηρίας από τα αρμόδια Υπουργεία.

Λίγοι σχετικά, ταλαντούχοι αρχιτέκτονες, χρησιμοποιώντας δημιουργικά τα στοιχεία της παράδοσης που διαμόρφωσε τον τόπο της επέμβασής τους, έδωσαν έκφραση στο καινούργιο απελευθερωμένη από τα στερεότυπα που οδηγούν σε φολκλορικά σχήματα και παραποιούν με τον τρόπο αυτό τις προτάσεις για διατήρηση.

Οι πολλές όμως περιπτώσεις, με πείθουν πως μια λύση αντιπαραγωγική, αντιαναπτυξιακή, οπισθοδρομική, ομολογία ήττας, αφελής και ουτοπική μεν αλλά η καλύτερη για τους οικισμούς είναι να αποθαρρυνθεί η οικοδόμηση μέσα στα καθορισμένα – ή υπό καθορισμό - προστατευόμενα όρια των οικισμών. Ας αναβιώσουν τα χιλιάδες μικρά και μεγάλα εγκαταλειμμένα κελύφη μέσα στους οικιστικούς πυρήνες. Έτσι ίσως να σταματήσουν οι γκρίνιες για την υφαρπαγή της ποιότητας που συντελείται σταδιακά δεκαετίες τώρα.

Η Σίφνος είναι μια από τις νησίδες αντίστασης που σε μεγάλο βαθμό διαχειρίζονται με επιτυχία τις απτές εικόνες που άφησε το παρελθόν. Μας φιλοξενεί σήμερα καθησυχάζοντας μας για το αύριο του παρελθόντος αυτού. Όμως ας μη εφησυχάζουμε! Μας πέζουν οι συνθήκες, ο κίνδυνος απαξίωσης της παράδοσης, η περιβόητη και τρομακτική κρίση που μας αναγκάζει να ξαναδούμε τα πράγματα από την αρχή. Να θέσουμε επιτακτικά τα ερωτήματα: Τι μπορέσαμε και τι μπορούμε; Που οδήγησαν οι προσπάθειες μας; Που βρισκόμαστε πως θα πορευτούμε στο εξής; Ερωτήματα που πρώτιστα αφορούν όλες τις πλευρές της καθημερινότητας μας και του ρευστού μέλλοντός μας όμως, σε αυτή τη συνάντηση και σε άλλες που θα προκαλέσουμε, εξειδικεύονται στο παραδοσιακά διαμορφωμένο περιβάλλον. Τώρα λοιπόν πρέπει να κάνουμε τον απολογισμό και να αναμετρηθούμε με όσα προσφέραμε ή προκαλέσαμε στο περιβάλλον αυτό. Να τα δούμε κάτω από άλλους όρους που θέτουν η οικονομική κρίση με τις μεγάλες αλλαγές που έχει προκαλέσει όχι μόνο στην καθημερινότητα των πολιτών, αλλά και στις κυρίαρχες αντιλήψεις.

Βρισκόμαστε στο match point κατά Γούντι Αλλεν, στο μεταίχμιο. Ή θα κερδίσει η άποψη που υποστηρίζει «να τελειώνουμε με την παράδοση» και να μας αρχαιοθετήσουν στις γραφικότητες που θέλουν να τη σώσουν όταν σε μεγάλο μέρος της, εκούσια ή ακούσια έχει καταστραφεί, ή η μπάλα θα βρεθεί στο γήπεδο της διάσωσης, της προστασίας και διατήρησής της. Από εμάς εξαρτάται, αρκεί να λάβουμε υπόψη ότι ακροατής και δέκτης των θέσεων μας είναι ένας καινούργιος άνθρωπος, που βλέπει τον κόσμο εικονικά, ζει την πραγματικότητα της μπλογκόσφαιρας, είναι εθισμένος στη διαδικτυακή επαφή, έχει περιορισμένη χρονικά σχέση με τη φύση και αδιαφορία για τις αξίες του παρελθόντος καθώς αγωνιά για την καθημερινή επιβίωση του.

Ευχαριστώ.